

Pri zbiranju raznega gradiva se mi je nabralo tudi nekaj drobcev o knjigarnah in papirnicah pri nas. Škoda bi bilo, če ne bi prikazala, katere so bile v Pomurju, saj je pot knjige tesno povezana s piscem od tiskarja in založnika do potrošnika prek prodajalca.

Preden bom predstavila posamezne papirnice in knjigarne, želim navesti imena tistih razširjevalcev slovenske, domače prekmurske in prleške besede, katerih priimkov najbrž ne bomo našli v Slovenskem biografskem leksikonu in ki so ponujali morda bolj iz trgovskega nagiba in več ali manj z idejnega vidika slovensko knjigo, največ z nabožno vsebino. In ker so jo prodajali, so prispevali svoj delež k širjenju in ohranjanju slovenske besede pri nas. Bili so to manjši trgovci, morda samo knjigovezi ali tiskarji, založniki, prodajalci in mogoče vse v isti osebi. Podajam nekaj imen iz Pomurja: knjigovezar v Lendavi Endre Balogh ok. 1870; knjigar v Radgoni Alojz Weitzinger = Vajcinger ok. 1850; žid trgovec Árvai B. (Ascher B. i Szinovi v Muraszombati) ok. 1888; knjigovezar v Lendavi Árpád Balogh ok. 1892; knjigovezar in tiskar v Lendavi in v Soboti Ernest Balkányi ok. 1900; knjigovezar, založnik in tiskar v Monoštru Bela Wellisch ok. 1900, čigar dejavnost bi bilo zanimivo raziskati, koliko in kaj je tiskal za porabske Slovence in za Slovence sploh;¹ tiskar in založnik, prodajalec Franc Zemljč = Semlitsch, po njegovi smrti pa vdova po njem; knjigovezar v Soboti Miksa Újházi ok. 1877, kasnejši tiskar N. Hirschl, Ferencz Udvary, ki je dal natisniti nekaj slovenskih nabožnih knjižic na svoje stroške kot knjigovezar v Körmendini² in drugi. Na knjižicah je običajno pisalo: Najde se pri tem in tem. Od tod vidimo, da so bili pogostokrat knjigovezi tudi založniki in prodajalci knjig obenem. In te male ljudi moremo šteti za neke vrste predhodnike knjigarjarjev, če že niso bili izpisani kot poklicni 'knigari'.

1. V *Murski Soboti* je znana najstarejša papirnica oziroma prodajalna knjig in časnika Muraszombat és Vidéke, prav *Grünbaumova*. Avgusta 1891 je namreč prvi soboški tiskar Marko Grünbaum sporočil v svojem listu Murska Sobota in okolica = MéV, da bo s 1. septembrom 1891 odprl na Glavni ulici (danes Titova 21) tudi 'prodajalno' poleg nameštene tiskarne.³ Gondas Mark Grünbaum r. 1852 je umrl 8. junija 1914 v Budimpešti.^{3a} Razpečeval je predvsem knjižice, ki jih je sam Grünbaum tiskal, npr.: *Predgo iz 1884*, *Máli katekizmus iz 1888*, *Predgo iz 1888*, *Máli katekizmus iz 1891*, *Zgrüntávanye Dúsnevej-*

szti iz 1896,⁴ *Árjegyzék Felsőlendvai uradalom gyümölcsfa-, rózsa-és diszfa-iskolai termékeiről iz 1890* in isto v nemščini *Frühjahrs- Verzeichniss ... in seveda časnik MéV*, koledarje, madžarske knjige in časopisje.

Grünbaumovo tiskarno in papirnico s knjigarno je 1898 prevzel *Nikolaj Hirschl*, tiskar v M. Soboti, ki se je imenoval tudi Miksa Újházi, vendar ni imel sam več papirnice v smislu knjigarne, temveč je na svojih tiskih navajal samo Najde se pri Miksi Újháziju v Soboti.⁵ Tudi iz časopisja ni razvidno, da bi imela tedaj Sobota kako javno papirnico.

Leta 1906 je prišel v Soboti *Ernest Balkányi*, tiskar iz Lendave, ki je imel tiskarnice v Soboti, Lendavi in Čakovcu, povsod tod pa tudi svoje papirnice oziroma prodajalne knjig in časnikov. Balkányijeva knjigarna v Soboti je bila manjša papirnica, ki je prodajala poleg pisarniških potrebščin tudi časopisje, koledarje in poleg molitvenikov in knjižic z nabožno vsebino še kake druge knjige, slovenske in madžarske. Leta 1909 je Balkányi prenovil in uredil svojo papirnico.⁶ Obdržal jo je do avgusta 1924, oziroma jo je dal v najem, jo zalagal s svojim kapitalom, prodajalec pa je bil *Barnabáš Erdössy*, ki se ga starejši Sobočanci še spominjajo kot prijetnega možaka, prodajalca v 'trgovini z igračkami in papirjem', preseljeni na Cerkveno ulico št. 180 poleg katoliške cerkve in pošte (danes Kerenčičeva ulica). B. Erdössy je prišel v Prekmurje z Erdeljskega in je znal samo madžarsko, zato mu je pomagala v trgovini vse do njegove smrti 30. novembra 1934 *Aranka Plöhl* iz M. Sobote. Umrli je star ok. 80 let v M. Soboti. Trgovino z igračkami in papirnico je likvidiral lastnik E. Balkányi.⁷ Trgovina B. Erdössyja je pobirala naročnino za časopisje, razpečevala je predvsem Novine, koledarje in kakšne molitvenike.⁸

Dne 6. septembra 1923 so odprli v Soboti t. i. *Slovensko knjigarno*, ki je imela svoje prostore na Radgonski cesti v hiši g. Reicha (danes je na tem mestu sezidano novo poštno poslopje). Naznanilo v časniku je bilo namenjeno vsem občinskim župnim uradom, šolskim vodstvom, državnim in občinskim uradom, trgovcem na deželi, trafikantom in vsemu občinstvu. Slovenska knjigarna je bila trgovina s knjigami, papirjem, šolskimi in pisarniški potrebščinami. 'Z najodličnejšim spoštovanjem' se je priporočila Slovenska knjigarna za c. naročila in obiske: 'ar je naše podjetje edino te vrste v našem kraju i v okolici domačih ljudi'.⁹ Zanimivo je, da je morala biti knjigarna res naprednejša, ker se je pisalo že leto 1925, da bi se ... ,zaenkrat bilo

treba znebiti prodajalke Goršičeve, da bi podjetje zgubilo tisto liberalno lice, ki ga ima sedaj zaradi prodajalke'.¹⁰ Nežika Goršič, r. 11. januarja 1891 v Svetinjah, se je poročila s Francem Benčecem 1930 v Soboti, že konec leta 1927 pa mu je prodala svojo knjigarno, sicer bi šla v celotni konkurz. Potem jo je skupaj z možem vodila še skozi okupacijo, seveda pod firmo Franc Benčec, knjigarna, na sedanji Titovi cesti (tam je sedaj bife), kamor se je preselila sredi 1927 še Slovenska knjigarnica v t. i. Bergerjevo hišo, Aleksandrova cesta.¹¹ Franc Benčec, knjigarnar in trafikant, r. 14. septembra 1889 v Murski Soboti, je umrl 27. decembra 1945 istotam.¹² Spočetka je prodajala knjigarna predvsem papir, šolske potrebščine, galanterijo, knjige, muzikalije in umetnine, kasneje pa tudi šolske knjige in koledarje.¹³ Po moževi smrti je N. Benčec sama imela trafiko in papirnico do likvidacije 1946 istotam. Umrla je v Mariboru 18. maja 1967.¹⁴

Še 17. novembra 1929 je poslovala Slovenska knjigarna v M. Soboti tudi pod tem imenom, v lasti Franca Benčeca, poleg Prekmurske knjigarne.¹⁵ Pod imenom *Prekmurska knjigarna* je mišljena *knjigarna Izidorja Hahna*. Spomladi leta 1924, ko je imel tiskarno že dve leti v najemu, je odprl svojo knjigarno in papirnico Izidor Hahn, r. 4. aprila 1893 v Bodoncih; u. na transportu iz Aushwitza 1944. Knjigarna je razpečevala predvsem revijo *Mladi Prekmurec* in list *Murska krajina*, od knjig pa je največ prodajala šolske priročnike, koledarje in molitvenike. Še med okupacijo 1941 in 1942 je prodajala molitvenike v 'staroslovenskom jeziki'.¹⁶ S tem so najbrž mišljene Molitvene knjige, ki jih je založil in prodajal tudi Ivan Zver, soboški knjigarnar, (kar mu je okupator proti koncu vojne zelo zameril), in prekmurske knjižice, ki jih je založil sam Izidor Hahn, tiskala pa Prekmurska tiskarna v M. Soboti: Starišinstvo i zvačinstvo v več izdajah, Mrtvečne pesmi idr. Do aprila 1944 je bila odprta Hahnova knjigarna in papirnica do aretacije žida lastnika. Nato je prevzel vso zalogo že maja 1944 trgovec v M. Soboti Franc Kühar.¹⁷

V tej dobi, 1928—1931, in morda tudi nekaj let kasneje sta v Prekmurju imela prodajalno knjig in papirja še: v Murski soboti *Emilija Studnička, trgovina s papirjem in šolskimi potrebščinami*, gl. Seznam trgovcev v srezu M. Sobota z dne 20. februarja 1928 in X. redni občni zbor z dne 1. maja 1931, Gremija trgovcev za srez M. Sobota 1931 (str. 22 oziroma 17) in na Cankovi *Franc Šadl, trgovec z usnjem, trgovina s šolskimi knjigami* (str. 12 oziroma 19).

Dne 15. decembra 1929 je prišel v M. Soboto knjigovez *Ivan Zver*, r. 26. oktobra 1900 v Brezovici, obč. Lendava; u. 26. maja 1945 v

Vrapčah pri Zagrebu. Lastno knjigoveznico je odprl na Glavnem trgu št. 4 poleg Fürstove trgovine, danes je tam pošta, kjer je najbrž prevzel prostore bivše Slovenske knjigarne. Še istega leta je zaprosil za dovoljenje, da bi odprl papirnico in knjigarno v Soboti. Zver je imel nato... ,zalozbo knjig v našem domačem jeziku, veliko izbiro slovenskih in vogrskih molitvenikov, ... zalogo pripovednih in zgodovinskih knjig'.¹⁸ Leta 1930 se je preselila Zverova knjigarna na Lendavsko c. 12, v hišo Janeza Rehna, 6. septembra 1931 pa na Lendavsko 11, kjer si je Zver preuredil prostore za svojo knjigoveško obrt in knjigarno. 1936 govori oglas, da prodaja šolske potrebščine najceneje *knjigarna in knjigoveznica I. Zver v M. Soboti*.¹⁹ Ivan Zver je vodil svojo knjigoveznico in knjigarno do prihoda Rdeče armade v Sobotu 1945, vendar po osvoboditvi sam ni več odprl trgovine, ker je zbolel in umrl. Po njegovi smrti jo je vodila njegova žena *Marjeta Zver*, in sicer od 4. septembra 1945 do 1. maja 1948, ko jo je morala zapreti zaradi premajhne dobave blaga, sicer pa je bila uradno ukinjena junija 1948, ko sta jo prevzeli takratni knjigarni v M. Soboti Slovenski knjižni zavod kupaj z Drž. zalozbo Slovenije, predhodnica *Dobre knjige v M. Soboti*. *Marjeta Zver* r. Györfi, r. 17. julija 1903 v M. Soboti, je bila tako ljubezniva, da mi je odstopila moževe dokumente.²⁰ Za Ivana Zvera je značilno, da je bil poleg uradnega knjigarnarja tudi založnik več slovenskih knjižic: *Molite bratje!*, *Slava Bogu in Molitvene knjige*. Že 1929 je v Brezovici založil molitvenik *Molite, bratje!*, ki jo je v »prekmurščino prepisav Jožef Radoha«, tiskala Prekmurska tiskarna v M. Soboti.²¹ Zanimivo je, da je J. Sakovič, župnik v Spodnjem Seniku v Porabju, prav I. Zveru dal koncesijo ali pravico za izdajanje Molitvene knjige, čeprav v pismu z dne 7. novembra 1929 I. Zveru pravi: »Hvala vam za knjigo.²² Vezava je dobra, ali knjiga sama je malo vredna. Gospod Radoha nevejo našega jezika. Či se je što v Nedelici narodo, s tem ešče neve v našem jeziki knjige sestaviti, nego mora te prlé dobro naučiti jezik...«. Potem pravi J. Sakovič, »kakšne izraze bi morala imeti knjižica. Čeprav je omenjeno pismo pisano v lepem jeziku in v slovenskem črkopisu, v naslednjem in to v zadnjem pismu Zveru piše J. Sakovič v madžarskem črkopisu in v bolj popačenem jeziku, ko mu daje dovoljenje za natisk nadaljnjih prekmurskih slovenskih knjižic: »Vsaki dén znam vmreti, záto poszkrbim za Molitveno knjigo i za Szvéti Evangélium. Kak tú odznotra podcsrtano vidite, szam vsze pravice i duzsnozsti na Molitveno knjigo gledocs prek dao Vam. Rávno tak Vam prekdam moj rokopisz Szvéti Evangeliumi za vogrszke szlovene. Vi máte pravico zalagati tevi dve

knjigi...²³ O Jožefu Sakoviču gl. Slovenski biografski leksikon, 3. knjiga str. 186—187. Molitvenik Molite, bratje je dal I. Zver ponatisniti še v 3. izd. pri E. Balkányiju leta 1936, ko je dobil dovoljenje od lavantinskega škofa iz Maribora, dopis z dne 14. maja 1936. Nato je Zver objavil oglas: Staroslovenske molitvene knjige odavam po 12 dinarjev, Zver Ivan, knjigovezec v Murskoj Soboti.²⁴ Zverova izdaja Molitvene knjige iz 1940 je pravzaprav ponatis M. Küzmičeve iz leta 1783 s predelavo J. Sakoviča iz leta 1904 oziroma 1931, tiskal pa jo je J. Steinbrenner, Winterberg. Leta 1941/42 je naročil Zver ponatis Molitvene knjige v 4000 izv. na Madžarskem pri Stephaneum nyomda — tiskarni v Budapest, dovoljenje za natisk je dobil pri szombathelyskem škofu. Tako je I. Zver še med okupacijo prodajal Molitvene knjige in Molite, bratje v 'staromslovenskom jeziki', saj se razen nabožnih slovenskih knjižic ni dalo rešiti v knjigarnah pred madžarskim okupatorjem nobenih drugih slovenskih knjig.²⁵

Dne 28. marca 1939 je dobila Murska Sobotna Mohorjevo knjigarno. Prostore je imela v današnji trgovini Merkur, v Štivanovi hiši, Trg zmage 4. Poslovodkinja je postala v knjigarni in papirnici Nežika Pevec, por. Őri, r. 1911 v Kompolju (Celje). 1940 se je knjigarna imenovala Mohorjeva tiskarna in knjigarna, podružnica v M. Soboti. Tako rekoč je imela M. Sobotna od 1939 dalje štiri knjigarne, med katerimi je bila večja Mohorjeva, Hahnova manjša in knjigarni oziroma papirnici I. Zvera in F. Benčeca. Mohorjeva knjigarna je prodajala pisarniške potrebščine, šolske knjige, knjige vseh slovenskih založb in predvsem knjige Mohorjeve. Drobnost zanimivosti se mi zdi pomembnejša za Mohorjevo knjigarno, kako je ukrenila N. Őri s slovenskimi knjigami med okupacijo. V času od aprila do maja 1941 je dobila poslovodkinja pooblastilo od vodij Mohorjeve družbe dr. Fr. Kotnika in pisatelja F. S. Finžgarja, da ukrepa s knjigarno, kakor ve in zna. Ker okupator tudi v Prekmurju ni prizanašal slovenskim knjigam, je bila bojazen N. Őri upravičena, da bodo zaplenili slovenske knjige tudi v knjigarnah, ker so uničili ali zažgali vse slovenske knjige iz šolskih in ljudskih knjižnic v Prekmurju, rešena je bila le zbirka prekmurian, ki jo je zaščitil dr. Avgust Pavel iz Szombathelya.²⁶ N. Őri je bila pravočasno obveščena od J. Zrima, ki je tedaj delal na občini, da bodo prišli po knjige tudi v Mohorjevo knjigarno. Ponoči je zato znosila knjige v cekarjih iz trgovine in jih dala zazidati na podstrešju v hiši bivše Kleklove tiskarne. Ker so jo opazovali, so ji grozili z aretacijo, če ne bo zaprla cele knjigarne. Sama pravi, da so ji nagajala predvsem soboška konkurenčna podjetja. Dobila je celo odlok o izgo-

nu in bi se morala izseliti iz Sobotne v 48 urah. Poročila se je z Őrijem, ki ji je s tem zagotovil madžarsko državljanstvo in jo tudi zaščitil.

Tedaj je bila ustanovljena v Soboti t. i. *Cerkvena knjigarna — Egyházi könyvkereskedés* in je N. Őri prevzela knjigarno pod svojim imenom. Ves čas okupacije je skrbno vodila in hranila račune in obračune, in je 1946 predala ves arhiv in skrite slovenske knjige Mohorjevi družbi v Celju in zato dobila priznanje in nagrado.²⁷ Mohorjeva oz. Cerkvena knjigarna v M. Soboti je iz dela svojega dobička pomagala nekaterim Slovencem, ki v Prekmurju niso bili v službi med okupacijo.²⁸

Takoj po 1946 je ustanovil svojo knjigarno in papirnico v M. Soboti Slovenski knjižni zavod iz Ljubljane, ki jo je vodil sprva *Areh*, kasneje *S. Kager*, prostore je imela v stavbi današnje občinske skupščine na Titovi cesti.

Leta 1949 sta se združili knjigarni Drž. založbe in Slovenskega knjižnega zavoda v eno podjetje, vodja je postala Nežika Őri do 31. julija 1953, ko je prevzel knjigarno v Soboti »*Naš tisk*«, kasnejši Pomurski tisk. Nato so se preselili s knjigarno v nove prostore nasproti ekonomske srednje šole na Titovi cesti. *Knjigarna in papirnica »Dobra knjiga«* v M. Soboti je bila registrirana 12. maja 1955 s poslovodkinjo Nežiko Őri do 27. januarja 1970, za njo je prevzel posle *Franc Škodnik*, r. 1921 v Gornji Slaveči, ki je prišel v soboško knjigarno iz lendavske.²⁹

2. Najbrž bo najstarejša knjigarna in papirnica v Lendavi tesno povezana z imenom *Balkányi*. Ernest Balkányi, r. 1890 v Berkih, u. 1939 v Lendavi,³⁰ je imel sprva v Lendavi samo tiskarno, a je tudi sicer prodajal v svoji tiskarni oziroma uradu razglednice, koledarje, molitvenike, knjige ipd., vendar zasledimo njegovo trgovino s papirjem šele 10. junija 1899.³¹ Podpis Ernest Balkányi könyvnyomda és papirkereskedés Alsó-Lendva = tiskarna in trgovina s papirjem. 10. sept. 1899, ko je preselil E. Balkányi svojo tiskarno, je obenem obvestil odjemalce, kaj vse prodaja: šolske in pisarniške potrebščine, risalne pripomočke, vse knjige za meščansko šolo, kartice, zamljevide, albume, molitvenike, koledarje idr.³² Po njegovi smrti je vodila knjigarno in papirnico njegova žena, *vdova Elizabeta Balkányi oz. njegov sin Elek*, r. 1902, ustreljen 31. III. 1945 od nyilasev. Vdova Balkányi je vodila knjigarno še po osvoboditvi do 1948, ko je bila knjigarna likvidirana in prevzeta v Lendavi. *Elizabeta Balkányi*, r. Nincs, r. 1909 v Renteholnosu. Balkányieva knjigarna v Lendavi je prodajala predvsem madžarske knjige. Med obema vojnama je razpečavala Ljudsko pravico, Mladega Prekmurca, Novine, Slovensko krajino, molitve-

nike in druge prekmurske knjižice, nabožne in posvetne vsebine.

Od Balkányija je prešla lendavska knjigar- na in papirnica pod ime »Naš tisk«, knjigar- na in papirnica Lendava, nato po letu 1949 v poslovalnico Drž. založbe Slovenije iz Ljub- ljane, potem po 31. 7. 1953. v Časopisno in založniško podjetje Naš tisk, Murska Sobota, knjigarna in papirnica Lendava. Do leta 1955 je bila VESNA knjigarna in papirnica Len- dava, nato po 12. 5. 1955 Časopisno založni- ško podjetje Pomurski tisk, knjigarna in pa- pirnica Vesna Lendava. Poslovodja je bil vsa leta Franc Škodnik do 27. 1. 1970, za njim Veronika Király, r. Matjašec, r. 1940 v Hos- zufaluhegyju.³³

3. Knjigarna in papirnica Beltinci je bila odprta konec leta 1969, registrirana pa 27. 1. 1970, vodja Elvira Veren do 11. 2. 1970, nato Franc Kerec.³⁴

4. V Radkersburgu — nemški Radgoni — je bila najstarejša knjigarna Weitzingerjev; potomci imajo papirnico in knjigarno še danes istotam. Pomembni so zato, ker so izda- jali in prodajali slovenske knjižice dolgo vrsto let. Tudi Franc Zemljič in njegovi so prodajali, založili in celo natisnili slovenske knjižice od molitvenikov do drugih manjših, predvsem pa nabožnih knjižic. Obe knjigarni sta dolgo časa polnili Gornjo Radgono in šir- šo okolico v Pomurju s slovenskimi knjiži- cami. Tiskarna Panonija F. Jerebič in tov. komanditna družba, Gornja Radgona je usta- novila istotam 16. januarja 1920, ko je začela delati tiskarna, tudi svojo Papirnico Panoni- jo.³⁵ Prostora je imela v bivši Kirbusovi hiši (sedaj slaščičarna). Prodajalka je bila Marica Baller, por. Borko. Poleg papirja in pisarni- ških potrebščin je prodajala tudi knjige. M. Baller je kasneje priučila k delu tudi Anico Sert, ki je hodila v G. Radgono v šolo.

Ko je faktor Janko Sušec, r. 1886 v Zen- kovcih; u. 1946 v Tišini (takoj odpeljan v G. Radgono), prevzel 19. januarja 1922 tiskarno Panonijo, je postal tudi lastnik papirnice oz. knjigarne; imenovala se je Tiskarna Panoni- ja J. Sušec s tov. kom. družba. Medtem je A. Sertova napravila pomočniški izpit in odšla v Ljutomer, v G. Radgoni je v Suščevi knjigar- ni delala njegova hči Greta. J. Sušec je vodil svojo knjigarno in papirnico oz. trgovino do svoje smrti. Med vojno so Suščeve hoteli od- peljati v Srbijo in so bili že v živinskih va- gonih, vendar so jih izpustili.³⁶ Toda vzeli so jim dovoljenje za opravljanje tiskarske obrti, pustili so jim le trgovino in papirnico s tra- fiko.³⁶ Po J. Suščevi smrti je bila odklonjena izdaja potrdila o obstoju obrtne pravice pri- javitelja... (tov. Sušec Janka za obrt trgo- vine s knjigami, muzikalijami, papirjem, z igračami, parfumi in galanterijskim blagom na drobno, ki bi jo hotel kdorkoli izvrševati

na podlagi pooblastila, izdanega od bv. sres- kega načelstva v Ljutomeru z dne 9. 5. 1935 št. No 42/10/1, se v smislu čl. 4 tč. 2 uredbe ministrstva za trgovino in preskrbo o regi- straciji obratov z dne 29. 1. 1946 odkloni'.³⁷) Suščevo knjigarno je prevzela s papirnico vred Drž. založba Slovenije iz Ljubljane, ki je imela svojo prodajalno v G. Radgoni do 1952. Nato je prešla knjigarna pod ime Pano- nija Ljutomer, njen ravnatelj je bil tedaj Tomšič.³⁸ Po 1953 jo je prevzel soboški Naš tisk, 6. 12. 1955 pa je bila registrirana kot Knjigarna in papirnica Gornja Radgona v ČZP Pomurski tisk.³⁹ Poslovodkinja je bila Nada Irgolič, r. Nežič, r. 1931, v Pincah.

Danes je 'moda' več ali manj v večjih in celo manjših krajih, da prodajajo papir, šol- ske potrebščine in celo leposlovne knjige z revialnim tiskom tudi v trafikah in v raznih samopostrežnih trgovinah in blagovnicah. V G. Radgoni prodajajo obe trafiki in samop- strežna trgovina poleg knjigarne omenjeno blago.

5. Janko Sušec iz G. Radgone je ves čas nagovarjal Anico Sert, ko je bila še pri njem v službi, da sestavi pogodbo o ustanovitvi knjigarne tudi v Ljutomeru. Do te družabni- ške pogodbe je prišlo 1. julija 1927 med J. Sušcem iz G. Radgone in Anico Sert, trgovko v Ljutomeru. Sklenila sta pogodbo, očitno trgovsko družbo z namenom, da pride do obratovanja 'knjigarne, trgovine s papirjem in muzikalijami, devocionalijami ter parfumerijo v Ljutomeru pod imenom: Knjigarna Panonija J. Sušec in A. Sert Ljutomer.⁴⁰ Vlo- žila sta vsak po 15.000 din. Zguba in dobiček pripada družabnikoma do polovice, je pisalo v pogodbi. Knjigarna Panonija J. Sušec & A. Sert Ljutomer, trgovina s knjigami, in muzi- kalijami je bila registrirana pod št. 776 s se- dežem v Ljutomeru 30. septembra 1927.⁴¹ Prostora je imela na Glavnem trgu 12 (Lju- tomer 65/66). Za obrtni list je zaprosila A. Sertova pa že 11. junija 1926 za trgovino s papirjem, igračami in parfumi.⁴² Koncesijsko listino je dobila O. br. 1773/1 iz Maribora 24. septembra 1926 od velikega župana mrb. obla- sti.⁴³ V ljutomersko knjigarno Panonijo J. Sušec & A. Sert je vložila končno večji kapi- tal Anica Sert, por. Zupé, r. 1902 v Šratovcih. To ime knjigarne je ostalo do 1935. Medtem so sestavili novo kom. pogodbo: A. Sertova, J. Sušec in oče A. Sertove Franc Sert, ter ustanovili tiskarno v Ljutomeru, reg. šte 1929.⁴⁴ Prostora si je uredila poleg knjigarne. In ker je prišlo med Sušcem in Sertovo do razdružitve 31. decembra 1931, sta sestavila pogodbo, po kateri se mora podjetje likvidi- rati do 31. decembra 1932. Šele 1933 je J. Sušec odpeljal tiskarno nazaj v G. Radgono. A. Sert, por. Zupé pa je vpisala v register 6. junija 1935 novo podjetje: Knjigarna Pa-

nonija A. Sert-Zupé.⁴⁵ Tudi ur. list z dne 26/6-1935 pod št. 512 je prinesel dan vpisa 6. 6. 1935 Knjigarna Panonija, A. Sert — Zupé, trgovina s knjigami in muzikalijami. Lokacija knjigarne je ostala v Ljutomeru 65/66 do 1. januarja 1938, nato se je Zupéjeva preselila v hišo J. Berdenova ul. 1. Danes je tu prodajalna časopisja, v njem dela A. Zupé.⁴⁶ Knjigarna Panonija A. Sertove je poslovala vso okupacijo na istem mestu (Supé) do splošne likvidacije privatnih knjigarn 1946.⁴⁷ Prevezla jo je potem Drž. založba Slovenije iz Ljubljane do 1952. Nato je bila Panonija Ljutomer z ravnateljem Tomšičem. Po letu 1953 jo je prevzel soboški Naš tisk, 6. 12. 1955 pa je bila registrirana z današnjim Pomurskim tiskom v Knjigarno in papirnico v Ljutomeru. Poslovodkinja je bila do 23. 11. 1964 Julijana Beg, r. 1906, r. Perger v Braslovčah, za njo pa Marta Perčič, r. Škrlec, r. 1940 na Pristavi.⁴⁸ Ko sta se s Sertovo razšla, je J. Sušec odprl tudi svojo knjigarno v Ljutomeru z imenom Knjigarna J. Sušec G. Radgona, podružnica v Ljutomeru,⁴⁹ in sicer 1935. Prostora je imela v lokalni, kjer je danes prodajalna Peko (prej Grossmannova hiša, sedaj Pušenjakova) vse do 1939, ko se je preselila na št. 65/66 v Ljutomeru. Knjigarna je bila pravzaprav manjša, bolj papirnica. Odprta je bila do 1941, vodila jo je pod vodstvom očeta Greta Sušec, ki je prišla iz G. Radgone. Po letu 1941 je postala lastnica Anica Ros do likvidacije 1946. Papirnica je nato prešla v last Obrtne zadruge v Ljutomeru, kjer je postala A. Ros prodajalka.⁵⁰

OPOMBE

1. Zelo zanimiv je njegov oglas v Dobrem pajdásu kalendáriumu... na 1902 návadno leto...: Ki knige ali skér za pizszanye núca, on sze najk Wellisch Béla kompaktori v Szent — Gotthárdi obrné, ino sze eti vsze lehko notriszprávi, ka nyemi trbéj. — 2. Kardoševa Mala historia bibliska iz leta 1840 je: 'Naidena v Körmendini pri Udvary Ferencz knigovezári.' (Krsztsanszke/Mrtvecsne/Peszmi/... V Körmendini Na sztroski Udvary Ferencza/1848), Ur. J. Kardoš, 168 str. M8°. (Sztároga i Nouvoga/Testamentoma/Szveté historie/krátka summa/na sztári szlovenszki jezik obrnyena/po/Pustüvanom Goszpoudi/Küzmicz Miklósi/... V-Körmendini/Na sztroski Udvary Ferencza)... b. 1. najbrž med 1840 in 1852. (Szveti/Evangyéliomi/pouleg/Réda Rimszkoza/... na szlovenszki jezik obrnyeni V. P. Goszpoudi/Küzmicz Miklósi/... V-Körmendini, Na Udvary Ferencza

lasztivnom szroski v-leti 1852.) M8°. — 3. Mura-szombat és Vidéke = Mév 1891, št. 34, str. 4. — 3a. Mév 1914, št. 24, str. 3. — 4. Brumen N.: Tiskarne v Pomurju, Kronika IX/1961, str. 82—92. — 5. Gl. op. 4 — 6. Novine 1909, št. 26, str. 4. — 7. Izjava A. Plöhl iz M. Sobote. — 8. Trgovina s papirjem in igračami... Novine 1924, št. 34, str. 3 oglas še do dec. 1928. — 9. Novine 1923, št. 36, str. 4. — 10. Pismo F. Jerebiča — J. Kleklu, st. 20. 11. 1925 (Arh. ŠK M. Sobota). — 11. Lipovšek G.: Lovski in ribiški zakon... V G. Radgoni (1927). V8°. (inzerat na ščitnem ovitku). — 12. Podatki od sestre F. Benčeca iz M. Sobote. — 13. Mladi Prekmurec II-1937/38 št. 1—2, ščitni ovitek. — 14. Podatki od sorodnice Z. Gorjan iz M. Sobote. — 15. Novine 1929, št. 46, str. 4. — 16. Mév 1941, št. 30 str. 3; 1941, št. 31, št. 4.; 1941', št. 32, št. 4; in 1942, št. 36 str. 6; 1942, št. 38, str. 8; 1942, št. 39, str. 6; 1942, št. 44, str. 5; — 17. Opozorilo M. Ferjan, bivše uslužbenke pri Hahnu iz M. Sobote. — 18. Novine 1929, št. 51, str. 3. — 19. Mladi Prekmurec I-1936/37, št. okt. in II-1937/38, št. 3—4, ščitni ovitek. — 20. Shranjeno v Študijski knjižnici v M. Soboti. — 21. Knjigo hrani Študijska knjižnica v M. Soboti. — 22. Molite, bratje, založo J. Zver v Brezovici, v prekmurščino prepisav J. Radoha. — 23. Pismo Jožefa Sakoviča — Ivanu Zveru Alsószölnök 8. 8. 1930, gl. ponatis pisem! — 24. Novine 1936, št. 51, str. 3 — 25. Mév 1942, št. 2 str. 4 — 26. Brumen N.: Knjižnice v Pomurju, Knjižnica VIII/1964, str. 152—165. — 27. Pisma žal N. Öri ni mogla najti. — 28. Podatki N. Öri iz M. Sobote. — 29. Podatek iz pisarne ČZP Pomurski tisk junija 1970. — 30. Gl. op. 2! — 31. Alsó-Lendvai Híradó 1899, št. 27, str. (4). — 32. Könyv — és papírkereskedés, Alsó-Lendvai Híradó 1899, št. 35, str. (4). — 33. Gl. op. 29! — 34. Gl. op. 29! — 35. Izjava A. Sert — Zupéjeve iz Ljutomera, ki je delala v tej papirnici. — 36. Izjava sina tiskarja Sušca Janka Sušca, zato tu popravljam netočen podatek v članku Tiskarne v Pomurju, Kronika 1961, str. 90 pod op. 72, da so Sušceve hoteli odpeljali v Srbijo, ne pa da so jih izselili! — 37. Dokument hrani sin Janko Sušec, sedaj doma v M. Soboti. — 38. Podatki iz sedanje knjigarne G. Radgona. — 39. Gl. op. 29! — 40. Družabniško pogodbo hrani A. Sert Zupéjeva v Ljutomeru. — 41. Ur. list Maribor 30. sept. 1927. — 42. Obrtni list hrani A. Sert Zupéjeva, Ljutomer. — 43. Koncesijsko listino hrani A. Sert Zupéjeva v Ljutomeru in se ji za vso ljubeznivost o virih in podatkih na tem mestu lepo zahvaljujem. — 43. Gl. op. 4! — 45. Fi 16/35 Rg A III 274/1 prav tako Ur. list 26/6-1935 — 46. Obisk v trafiki oz. prodajalni časopisja. — 47. Gl. ostale knjigarne v Pomurju. — 48. Podatki Jul. Beg iz Ljutomera. — 49. Izjava A. Sert Zupéjeve in oglas v brošuri Prlekija Vas vabi (1935). — 50. Izjava A. Sert Zupéjeve iz Ljutomera.